

VINKO DEMSAR
kustos Loškega muzeja

PREGLED NOB NA ŠKOFJELOŠKEM

Pričujoči prispevek nikakor nima namena biti zgodovina, temveč je le kratek pregled NOB na tleh današnje občine Škofja Loka. Tekst je le malo spremenjen od tistega, ki sem ga pripravil za razstavo NOB v muzeju v Škofji Loki, pač zaradi različnosti narave razstavljanja in objavljanja. Nekatere teme so tu sorazmerno bolj detajlno obdelane, druge so skrajšane.

Celotno problematiko sem razdelil na več včasih bolj, včasih manj posrečenih in zaokroženih tem. Do konca leta 1942 tečejo kronološko, nadalje pa se ne držim več strogo tega principa. Menil sem namreč, da je npr. bolje obravnavati tehnike in tiskarne skupaj, kakor pa v okviru tiste formacije, kateri je pripadala. Podobno je z bolnišnicami, šolstvom, političnimi forumi in podobno.

Omenim naj, da sem tekst, ki sem ga pripravil za razstavo, poslal več izvedencem, ki so aktivno doživljali NOB na Gorenjskem oz. na Škofjeloškem. Z nekaterimi pa sem snov skupno pregledoval. Ti vsi so mi poslali oz. povedali več zelo tehtnih stvari, za kar se jim na tem mestu lepo zahvaljujem. Včasih je bilo precej težko, ker spomin je le spomin in se tovrstni podatki vedno ne ujemajo. Čim več pričevanj bi bilo, laže bi se približali resnici. Kako bi bilo to res potrebno, naj pokaže vprašanje nastanka Poljanske, Selške in Škofjeloške čete. Nekateri so mnenja, da so nastale takoj po dražgoški bitki na Jelovici, drugi menijo, da šele čez nekaj dni na Črnem kalu pod Blegošem, tretji zopet, da šele s sestankom sredi februarja pri Sv. Ožboltu. V publikaciji »Gorenjska v borbi za svobodo« pa piše, da so nastajale v različnem času, in sicer marca in aprila 1942. Takih primerov bi lahko še mnogo naštel. To naj bo v pojasnilo in opravičilo, zakaj ni opomb, ki bi pokazale, od kod so vzeti podatki. Sprva sem nameraval tekst opremiti z znanstvenim aparatom, potem pa sem to misel opustil, ker bi v tem primeru skoraj vsaka beseda imela opombo in bi bil tekst opomb verjetno daljši kot pa sam sestavek.

Tudi sicer sem imel s pripravo kratkih pregledov posameznih problemov nemalo težav. Ni še širšega preglednega dela o NOB na Škofjeloškem. Največ je bilo o tem pisanega v Loških razgledih — v vsakem je vsaj en prispevek iz tega obdobja. Občasno prinašajo iz tega področja prispevke časopisi in časniki. Precej pa je samostojnih knjig, ki so posvečene NOB na Škofjeloškem v celoti ali pa le delno. Nekatere so le ciklostirane. Take so Gorenjska v borbi za svobodo, Gradivo za topografijo NOB — Poljanska dolina, Ljubljana 1959 in Gradivo za topografijo NOB — Selška dolina, Škofja Loka 1966. Ivan Jan je napisal »Med gorenjskimi partizani«, Kranj 1956; »Dražgoše«, Ljubljana 1961; »Dražgoška bitka«, Ljubljana 1971. Delno omenja razmere tu Jože Pes-

kar v spominih »Preko Dolomitov na Štajersko«, Ljubljana 1963. Podobno Janez Gerčar v knjigi »Begunje, priča narodnega trpljenja«, Ljubljana 1969, omenja ljudi s Škofjeloškega. Stanko Petelin je opisal zgodovinsko pot 31. divizije v delu »Med Triglavom in Trstom«, Ljubljana 1963, objavil je »Kroniko Vojkove in Prešernove brigade«, prva Ljubljana 1963 in druga Nova Gorica 1967. Tone Lotrič pa je napisal »Škofjeloški odred«, Ljubljana 1971.

Kapitulacija in okupacija

Dne 6. aprila 1941 je Hitler s treh strani napadel Jugoslavijo, na zahodu pa se je pripravila fašistična Italija, da udere čez Rupnikovo linijo. V desetih dneh je Jugoslavija kapitulirala. Glavnina jugoslovanske vojske se je umaknila s položajev na meji v Poljanski in Selški dolini v noči med 9. in 10. aprilom skozi Škofjo Loko in Ljubljano z namenom, da zavzame nove položaje ob reki Kolpi. Na meji so ostale samo zaščitnice in graničarji. V Poljanski dolini je ostal samo en vod 2. čete V. posadnega bataljona. Podobno je bilo v Selški dolini, kjer je ostalo le malo vojske VI. posadnega bataljona. Zaščitnice in graničarji so imeli nalogo, da odbijejo morebitni napad italijanske vojske ter omogočijo umik glavnini, potem pa se tudi sami umaknejo proti Kolpi. Poprej so imeli še nalogo uničiti skladišča municije in vojaškega materiala, skratka, vse tisto, kar glavnina ob umiku ni uspela vzeti s seboj. Zaščitni vod je skupaj z minerci, ki so rušili mostove in deloma tudi ceste, sodeloval pri miniranju betonske stavbe, v kateri je bil štab bataljona v Vršanjski grapi pri Gorenji vasi. Požgal je več skadišč, med drugimi tudi glavno skladišče municije nad Lajšami pri Gorenji vasi. Tu je bilo več kot deset vagonov municije. V četrtek 10. aprila dopoldne se je vod umaknil s položajev ter se zbral pri barakah na Hlavčih njivah, jih požgal in okoli dvanajste ure krenil na pot proti Škofji Loki. Zaradi detonacij so Italijani mislili, da jugoslovanska vojska napada — posebno še, ker je 8. aprila ponoči en vod jugoslovanske vojske udril čez mejo blizu Leskovice. Zato so zbežali z nekaterih delov meje. Tako je italijanska vojska šele po dvodnevni kanonadi »slavno« vkorakala 10. aprila v Žiri. Predhodnice italijanske vojske so šle skozi Zali log 12., skozi Gorenjo vas pa 13. aprila. V Škofjo Loko so prišli 14. aprila.

Tako je bila Italija na Škofjeloškem prvi okupator. Nemci pa so hoteli potisniti nemško-italijansko demarkacijsko mejo oziroma črto čimbolj na jug, zato so se morali Italijani po 20. aprilu umakniti nazaj na prejšnjo jugoslovansko-italijansko mejo, od Žirov na vzhod pa na Polhograjsko hribovje.

Ljudje so bili zelo razočarani nad takim koncem stare Jugoslavije. Jasno tudi ni bilo vsem, za kaj se boriti. Svoj program je imela edino KP, ki je tudi organizirala prostovoljce, ker je šlo za obrambo domovine. Pripravljeni so bili boriti se proti fašizmu, čeprav jih je vsa leta preganjal jugoslovanski režim. Prostovoljci so bili tudi s Škofjeloškega, zatečeni na raznih krajih Slovenije. Da je bila kapitulacija še bolj totalna, stari jugoslovanski režim ni dovolil KP organizirati upora. KP pa ni čakala; če niso smeli legalno, so pa ilegalno.

Prebivalstvo je po odhodu vojske stare Jugoslavije, v dneh nekakega brezvladja, pobiralo po opustošenih in opustelih vojaških skladiščih raznovrstni material: živež, obleko, orožje, orodje, pa tudi kakšne nepomembne stvari. Veliko je ostalo še nedotaknjene, kar so potem pobrali Italijani, zlasti orožje; ostalo pa Nemci. Italijanska vojska je npr. ob umikanju na staro mejo ročno

valila po cesti sode bencina iz vojaških skladišč v Selški dolini proti Petrovemu brdu. Nemci so jih prehiteli in sodi bencina so prišli v nemške roke. Oboji, Nemci in Italijani, so po svojem prihodu zahtevali pod smrtno kaznijo oddajo vsega, kar so ljudje nabrali v dneh brezvladja. Večjega odziva ni bilo. Posebno pomembno je bilo orožje za prve partizane, zlasti pa za t. i. decembrsko vstajo v Poljanski dolini in Škofji Loki.

Dne 24. aprila 1941 je postal Franz Kutschera Chef der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete — šef civilne uprave za zasedena področja. Ko je 30. aprila prevzel posle, je izjavil, da je Gorenjska za vedno priključena k rajhu — k nemški državi. Hitro so ukinili nekatere jugoslovanske zakone, prepovedali društva, ukinili šole, spremenili in popačili slovenska imena ter napise, v našo škodo so zamenjali denar — 20 din za 1 RM — in podobno.

Konec maja 1941 so začeli ugotavljati, kateri so rasno čisti arijci. Posebne komisije so natančno pregledovale vse ljudi: obseg glave, dolžino rok, barvo las in oči ter podobno. Z Gorenjci niso bili posebno zadovoljni. V istem času

Italijanska straža pred Jamarjevo (Kajbetovo) hišo v Loki, na hiši italijanska in nemška zastava

je bil popis zemljiških posestev, popis prebivalstva in sprejemanje v Kärntner Volksbund-Koroško ljudsko zvezo. Večina je postala član, saj je v nasprotnem primeru grozila najmanj izselitev, če ne še kaj hujšega. Glede na vse to in politično usmerjenost so razdelili ljudi na:

1. prave nemške državljane — rdeča legitimacija,
2. državljane na preklic — zelena legitimacija,
3. varovance — bela legitimacija,
4. brez državljanstva.

Omejili so hrano, blago in ostalo ter dajali to na karte, čeprav to ni bilo priporočilo za njihov režim, kar so poskušali doseči na vsakem koraku.

Decembra 1941 je Kutschero zamenjal dr. Friedrich Rainer. 26. februarja 1942 je Rainer ukazal spremeniti pisavo rojstnih imen in priimkov. V začetku marca se je za Gorenjsko namesto Süd Kärnten uveljavilo ime Oberkrain. Škofjeloško je spadalo v Kranjsko okrožje s političnim komisarjem na čelu.

Nemci so poslali na mejo graničarje, po vaseh pa orožništvo in propagatorje, ki so bili večji svojega dela. Pritiskali so z nemščino; zato so takoj odpustili slovenske učitelje iz služb. Maloštevilni so dobili zaposlitev drugod, večina pa se je morala preseliti: nekateri so sami zbežali v Ljubljansko pokrajino, druge pa so izselili v Srbijo ali Nemčijo. Šolska poslopja so zapečatili. Povsem ali delno so uničili šolske in društvene knjižnice, arhive in učila. Od 14. julija do 24. avgusta 1941 so bili že prvi jezikovni tečaji nemškega jezika po vseh večjih krajih. Bili so neobvezni, in sicer podnevi za otroke, zvečer pa za odrasle. Obisk je bil slab. Sredi septembra 1941 se je pričel redni pouk, seveda z nemškim učnim jezikom. V večjih krajih so učili kvalificirani učitelji, drugod pa razni tečajniki. Nekateri so znali slovensko; večina je bila s Koroškega. Nemške šole so ostale nekako do 1943, ponekod do 1944, potem pa so se učitelji umaknili iz strahu pred NOV, le v Škofji Loki so ostali do aprila 1945. Šolska poslopja so večkrat služila za nastanitev oboroženih sil: orožništva, policije in drugih enot. Poskušali so ponemčevati tudi s pomočjo otroških vrtcev. Naj omenimo samo nekatere: Železniki, Selca, Škofja Loka, Reteče. Učbeniki so bili nemški. Služili so samo nemški propagandi, prav tako kot razni plakati, ki so vabili v nemško šolo ali pisali o »ljudstvu na jugozahodu«.

Izseljenci v Srbijo

Takoj so Nemci pričeli tudi z aretacijami in izseljevanjem. Najprej je prišla na vrsto inteligenca, nato pa ostali ne glede na izobrazbo, stranko in poreklo. Posebno obmejni pas so hoteli očistiti vseh slovensko zavednih ter ga naseliti z Nemci. Škofjeloško bi to zajelo v precejšnji meri. Dne 25. maja 1941 je Hitler ukazal splošno izseljevanje Gorenjcev. Po Himmlerjevem načrtu so bile v začetku predvidene tri etape izseljevanja; kasneje so načrt spremenili tako, da bi izselili iz Gorenjske le tiste Slovence, ki so se naselili tu po letu 1914, in tiste, ki bi ovirali ponemčevanje. Po načrtu od 7. julija 1941 ne bi selili raso vrednih iz 20 kilometrov širokega obmejnega pasu. Vsega skupaj bi izselili z Gorenjskega okoli 100.000 prebivalcev. V maju, juniju in juliju 1941 so pregnali vse duhovnike, učitelje, bivšemu režimu znane »komuniste« ter še nekatere druge zavedne Slovence. Njihovo imetje so zaplenili v korist nemškega rajha. Nemcem ni uspelo izseliti vseh po načrtu določenih. Julija 1941 so se nekatere družine umaknile, tako da so Nemci dobili prazne domove. V glav-

nem so takrat izseljence zbirali v Šentvidu in jih od tam transportirali v Srbijo. Prvi transport je odpeljal iz nekdanjih škofovih zavodov v Šentvidu 6. julija 1941.

Ker pa je izseljevanje vzbudilo splošno nejevoljo, so 31. julija 1941 obljubili, da bodo prenehali. Preseljevalni odbor je predlagal za izselitev »le« 2000 ljudi in še to pozimi, da ne bi mogli bežati v gozdove.

Vseh izseljencev je bilo s Škofjeloškega okoli 250, in to od otrok do staršev. Večina je bila v Srbiji, in to v glavnem v Aleksandrovcu, Smederevski Palanki, Velikem Orašju, Valjevu itd. Škofjeloški izseljenci so se kmalu povežali z odporniškim gibanjem. Slovenci so že leta 1941 ustanovili svojo četo Ivana Cankarja v bližini Titovega Užica. Jakob in Jože Jankovič iz Selške doline sta padla že 1941, Veber Franc iz Selške doline in Karlin Janez iz Škofje Loke pa sta pogrešana od bojov za Titovo Užice 1941.

Organiziranje odpora — OF in prve akcije

Glas o formiranju OF v Ljubljani je prišel v Poljansko dolino sredi maja 1941 z okrožnico Okrajnega komiteja KP Kranj. Glavni idejni voditelji na Gorenjskem so bili Lojze Kebe-Štefan in Stane Žagar, oba poverjenika CK KPS za Gorenjsko, Tomo Brejc in Mira Svetina. Ti so dajali stalne spodbude in pripravljali sestanke ljudi različnih organizacij in nazorov. V Škofji Loki so se pogosto sestajali pri komunistu Francu Pfajfarju, pri Kavčičevih, pri Kobalovih in še drugod.

Dne 29. junija 1941 je Stane Žagar poklical na Jelovico na sestanek zaupnike iz Selške doline. Razložil jim je pomen in namen upora in boja proti okupatorju. V Škofji Loki so se sestali rodoljubi pod vodstvom Lojzeta Kebeta 20. julija 1941 ter ustanovili odbor OF za Škofjo Loko in okolico. Za Poljansko dolino je nastal tak odbor v Hotovlji. Dne 29. julija zvečer je zbral tu Stane Žagar nekaj ljudi in nakazal pot odpora. To je bil le začetek. Potem pa je Maks Krmelj-Matija skliceval oziroma bolje, zbiral okoli sebe zastopnike raznih naziranj. Veliko so k temu pripomogli Tone in Vinko Oblak ter Jezeršek Boštjan. Naj pogledamo delo Vinka Oblaka kot primer: Doma je bil iz Žirov, delal pa je v Gorenji vasi. Najprej je navezal stike z Jožetom Kavčičem in Albinom Čadežem v Žireh. Ti in še nekateri so za območje Žirov ustanovili septembra odbor OF. Primer je naveden samo zato, da pokaže, kako je morala vsa organizacija, če je hotela uspeti, nastajati prek zaupnikov. V Selški dolini je s tovrstnim delom pričel Ivan Tomažin iz Bukovščiце. Pravi odbori OF pa so nastali tod šele jeseni 1942. Vse to delo pa bi bilo zaman, če ne bi bilo dobrega vojaškega in političnega vodstva, predvsem pa ljudi, ki so prešli od besed k dejanjem. K temu je precej pripomoglo to, da so Nemci začeli seliti, določati raso ljudi in podobno. Pod vodstvom komunistov so se zato kmalu oblikovale t. i. trojke ali celo večje oborožene skupine.

Dne 23. julija je bil za Sv. Lenartom sestanek komunistov iz Škofje Loke ter iz Poljanske in Selške doline. Vodil ga je Lojze Kebe. Sklenili so takoj začeti z napadi na sovražnika ter formirati partizansko enoto. Isti dan je bila že prva uspešna akcija: Rudolf Robnik je s svojo skupinico porezal telefonsko žico med Poljanami in Gorenjo vasjo. Vdrli so tudi v trgovino izseljenega trgovca v Poljanah. Nemci so na prve akcije zelo hitro reagirali. Dne 28. julija so uvedli policijsko uro, okrepili so vojaške sile z novimi enotami in uvedli

posebno sodišče; avgusta so skušali formirati wehrmane-brambovce, a je vmes posegla škofjeloška mladina. Odslej aktivisti OF niso bili več varni pred Gestapom in nekateri niso več prenočevali doma.

Seveda vse to ni moglo zatreti sile odpora, ki so se bolj in bolj krepile. Dne 5. avgusta 1941 je bil iz borcev iz raznih krajev Gorenjske na Vodiški planini formiran Cankarjev bataljon. Štel je okoli 70 mož. Imeli so okoli 45 pušk in en mitraljez. Komandant je bil Jože Gregorčič-Gorenjc, politkomisar Ivan Bertonec-Johan. 6. avgusta so na Mošenjski planini likvidirali od Nemcev postavljenega župana v Železnikih — Hornitzkega. Sledila je huda reakcija Nemcev. Že 8. avgusta je prišlo do krvavega spopada na Kotliču — Partizanskem vrhu. Nemci so imeli nad 30 mrtvih. Od besed k dejanjem so prišli tudi terenci. Iz skladišča orožja na Trati so odnesli precej orožja.

Konec oktobra je prišel v Hrastnico ostanek Rašiške čete. Že drugi dan so bili izdani in sovražnik jih je obkolil pri Kopaču pri Ožboltu. Štirje so padli, štirje pa so bili ujeti. Ostalim je uspelo pobegniti, ker so napadalci Luksemburžani sabotirali. Cankarjev bataljon je uničil 18. novembra zastraženi most na Praprotnem.

Bližala se je zima, zato je bilo treba misliti na toplo obleko. Prav zato je bila zelo pomembna akcija v Savnikovi tovarni v Škofji Loki. Jože Gregorčič, Jaka Bernard, Henrik Biček in še trije partizani so 24. novembra po dogovoru z zaupniki in aktivisti iz Škofje Loke odnesli okoli 300 puloverjev, 500 parov nogavic in nekaj kap.

Dva izmed organizatorjev odpora proti okupatorju v Poljanski dolini, Anton Oblak in Vinko Oblak

Velik odmev je imela akcija Cankarjevega bataljona 12. decembra v Rovtu. Vojaško je bila uničena cela policijska enota. Padlo je 46 Nemcev, sedem pa jih je pobegnilo, a brez orožja. To je bila največja partizanska zmaga dotlej v Sloveniji. Dobili so tudi tako dragoceno orožje. Cankarjevci so nato nadaljevali pot v Poljansko dolino, kjer je bilo jedro vstaje.

Da so precej številno odhajali v partizane v decembru 1941 iz Škofje Loke je pripisati dejstvu, da so Nemci začeli s precej pogostimi aretacijami ter da je uspelo reševanje iz škofjeloških zaporov. Decembra 1941 je bilo po nekaj dni ali po ves mesec zaprtih okoli 120 ljudi. Po zasliševanju in pretepanju so jih spuščali domov ali pa pošiljali v Begunje. Dne 18. decembra so hoteli gestapovci aretirati štiri brate Kavčič in očeta. Enega slučajno ni bilo doma, enemu je uspelo pobegniti, ostala dva in očeta pa so zaprli. Štab Cankarjevega bataljona, ki je bil pri Presečniku pri Ožboltu, je naredil načrt za rešitev zapornikov. Mudilo se je, ker so gestapovci nameravali zaprta brata Kavčič odpeljati v Begunje in ju 22. decembra ustreliti, če bi drugih dveh bratov ne dobili. Akcija je bila precej tvegana, ker je bilo takrat v Škofji Loki čez 1000 Nemcev. Akcija je potekala takole: V nedeljo zvečer je kazalo, da je nemška žandarmerija ujela na meji tihotapca, ki ga je gnala v zapor. Partizani so dobili uniforme že prej, ob napadu na žandarmerijsko postajo v Poljanah in od graničarja s Črnega vrha, ki je padel. Tako so imeli prost vstop do zapornikov. Odprta vrata in svobodo sta izkoristila le brata Kavčič, medtem ko si drugi — nad 30 — niso upali pobegniti. Med alarmom so se Nemci zaradi partizanov, ki so bili preoblečeni v nemške uniforme, drug drugega bali, kljub temu pa so se reševalci Alojz Pečnik, Franc Štular in Jaka Božnar in rešenca le s težavo umaknili iz Škofje Loke.

Decembrska vstaja in dražgoška bitka

Zadnje dni novembra ali v začetku decembra je Stane Žagar kot vodja gorenjskih partizanov sklical v Bukovščici v Selški dolini sestanek aktivistov iz obeh dolin in Škofje Loke. Povedal je, da Nemci pripravljajo v kratkem nova izseljevanja. Ta vest, organizacijske in politične priprave, ki so jih izvedli pod vodstvom poljanske KP in zaupnikov OF, prisotnost Cankarjevega bataljona, uspeh v Rovtu, uspešno reševanje zapornikov ter, ne nazadnje, polom nemške vojske pred Moskvo, so ustvarili vse pogoje za množično vstajo. Daleč največji odziv je bil v Poljanski dolini, zlasti v tedanjih občinah Poljane in Javorje.

To, kar je gauleiter Rainer poročal Hitlerju 18. decembra, se je uresničilo. Sporočil je namreč, da je Gorenjska tik pred vstajo. Okoli božiča je odšlo s Škofjeloškega v Cankarjev bataljon okoli 290 ljudi. Ko so 25. decembra hoteli Nemci seliti ljudi iz Poljanske doline, so naleteli na okrepljen Cankarjev bataljon. Isti večer se je del bataljona premaknil na Bukov in Kovski vrh, del pa je že bil v Valterskem vrhu. Nemci so okrepili svoje moči iz Polhovega Gradca, tako da so bili partizani obkoljeni z vseh strani. 27. decembra 1941 so bili hudi boji na Pasji ravni in v Valterskem vrhu. V obeh bojih, okoli Poljan 25. in tod 27. decembra je padlo nekaj deset Nemcev in osem partizanov, čeprav so bili Nemci tehnično in številčno močnejši. Največja težava je bila v tem, ker mobiliziranci niso bili dobro oboroženi. Le vsak četrti je imel orožje, ostali pa le raznovrstna orodja. To dejstvo, sektašenje ter še nekateri

drugi vzroki so povzročili, da se jih je večje število vrnilo domov; vendar je v bataljonu ostalo še vedno več kot sto novincev. Decembrska vstaja je dosegla svoj namen. Preprečeno je bilo izseljevanje iz Poljanske doline in mogoče še od kod drugod. Nemci so morali okrepiti svoje postojanke, kar pa je bilo pomembno za druga bojišča.

Iz Poljanske doline se je Cankarjev bataljon, okoli 250 borcev, premaknil na selško stran prek Sopotnice in Luše pod Sv. Mohorja. Na Silvestrovo in na Novo leto 1942 je prišlo v Dražgoše okoli 200 borcev Cankarjevega bataljona. Nemci so kmalu zvedeli zanje. V Selško dolino so pripeljali 44., 93. in 171. rezervni policijski bataljon. Priprave in potem operacije je vodil SS Gruppenführer in generallajtnant policije Rösener. Dne 9. januarja 1942 se je razvnela bitka na okrog pet km dolgi fronti. Z Rudnega sta streljali dve bateriji s topovi premera 76 mm. Prav tako so imeli Nemci na Jamniku topove težkega kalibra. Pri Novaku na Jelovici so postavili pet ali šest težkih mitraljezov in prav toliko na nasprotni strani — na grebenu med Dražgošami in Sv. Križem nad Češnjico. Po treh dneh hudih borb so v nedeljo opoldne, 11. januarja, Nemci prodrli na Jelenšče, zvečer pa so se morali partizani v visokem snegu in hudem mrazu umakniti tudi s Peči in od cerkve na Jelovico. Nekaj domačinov se je iz strahu pred represalijami zateklo na Kališnik in Rovtarico na Jelovico.

Ko so Nemci prišli v Dražgoše, so na Jelenščah pobili 20 domačinov, naslednji dan so na zverinski način v kleti Pri cerkvi umorili 18 moških ter ustrelili tri, ki so bežali. Ostale so odgnali v zapore v Šentvid ter jih po petih tednih izpustili. Dražgoše same so požgali in zminirali; zadnjo so uničili cerkev, potem ko so Ločani odnesli iz nje vrednejše premičnine. V Dražgošah je padlo 9 partizanov. Nemci pa so imeli več sto mrtvih in ranjenih.

Nemci poročajo, zakaj so uničili Dražgoše

»Temu njegovemu (mišljen Gauleiter) se je večina prebivalstva odzvala, razen prebivalstva z vasi Draschgosche in njene okolice. V bližini te vasice se je že 14 dni skrival oddelek banditov, ne da bi nam prebivalstvo o tem kaj javilo. Ti prebivalci so s tem sokrivi in bodo odgovarjali pred zakonom

Nemške sile so morale s težkim orožjem uničiti utrjeno taborišče teh banditov, kakor tudi vas samo. Pobit je večji del boljševikov, mali del pa je z vaščani vred pobegnil v gozdove.

Dražgoška bitka je bila višek partizanskih podvigov na Gorenjskem, saj so Nemci sami označili boje v Poljanski dolini okoli božiča in v Dražgošah kot Grosseinsatz — velika ofenziva. Ko je bil okupator na višku svoje »slave«, so borci Cankarjevega bataljona tri dni držali svobodne Dražgoše. To je imelo velik odmev po vsej Sloveniji, saj je ta bitka potrdila moralno silo borcev in našega naroda. Nemci so sami priznali, da prav zaradi dogodkov v Dražgošah Gorenjska ni bila priključena nemškemu rajhu.

Leto 1942 — leto hudih udarcev in izgub

Cankarjev bataljon se je na Jelovici razdelil. Pečnikov vod, ki je bil že med Dražgoško bitko kot zaščitnica na Mošenjski planini, in še en vod, ki se je tja premaknil iz Dražgoš, sta bila napadena tu. Padlo je 12 borcev.

Skupine partizanov so se z Jelovice razšle na razne strani. Praviloma so odšli borci proti svojim rojstnim krajem. Vendar tudi tako majhne skupinice niso imele miru. Več jih je padlo že čez nekaj dni pri Muhu v Vinharjih, drugi na raznih krajih. Dne 9. februarja 1942 sta padla na Stirpniku narodni heroj, oficir stare jugoslovanske vojske in član štaba Cankarjevega bataljona Jaka Bernard in intendant v istem bataljonu Anton Demšar. Kak teden potem so se sestali pri Sv. Barbari štab Cankarjevega bataljona in še nekateri ter ustanovili iz že omenjenih skupin, ki so preživljale zimo na Škofjeloškem, novo t. i. Prvo četo. Sestavljena je bila iz treh vodov: loškega, poljanskega in selškega. Imenovan je bil tudi vodilni kader. Štab se je zadrževal pri selških partizanih. Skupno so bili napadeni 27. marca nad Crngrobom v Rovtu. Padlo je 15 borcev, med njimi tudi Francka Basaj iz Selc, Ivan Tomažin in Stane Žagar. Zadnji je bil vojaški in politični vodja gorenjskih partizanov, član Glavnega štaba Slovenije ter poverjenik CK KPS za Gorenjsko. Aprila 1942 je omenjena četa prerasla v bataljon; vodi pa so postali čete. Vsaka je štela od 40 do 60 mož. Omenjeni bataljon je bil t. i. 11. ali Poljanski bataljon 1. grupe odredov, ustanovljene v začetku aprila 1942. Konec maja so se čete številčno precej povečale. Iz Ljubljanske pokrajine je v vsako četo prišlo okoli 15 mož. Tako okrepljeni so odhajali v večje akcije. Načrt uničiti sovražno postojanko na Črnem vrhu se ni povsem posrečil, čeprav so bile pritegnjene v to akcijo posredno ali neposredno vse tri omenjene čete in še Dolomitska. Padlo je bilo že okoli 25 Nemcev, toda dobili so okrepitve, ker se vse čete niso držale točno navodil štaba bataljona.

V začetku julija 1942 je prišla in se zadržala na Gorenjskem dober mesec II. grupa odredov na svoji poti na Štajersko. Za to pot se je odločila potem, ko ji ni uspelo prebiti se z Dolenjske prek Save na Štajersko. S četami na Škofjeloškem je poizkušala osvoboditi tudi večje kraje, tudi Škofjo Loko, vendar pa so te načrte prekrizali Nemci s poletnimi ofenzivami, ki so se kar vrstile druga za drugo. Da so Nemci tako hitro izsledili II. grupo odredov, je delen vzrok bil tudi v tem, da se borci, ki so prišli z Dolenjske, niso zavedali, da je nemška vojska le drugačnejše vrste kot italijanska v Ljubljanski pokrajini. Sredi julija so Nemci hajkali po Poljanski dolini. Veliko žrtev so imeli borci II. grupe na Gabrški gori. Povsem pa so hoteli uničiti partizane na Blegošu. Obkolili so jih z enotami, ki so jih imeli na Gorenjskem, pripeljali pa so jih tudi iz Koroške in Štajerske. Sodelovalo je verjetno okoli 20.000 pripadnikov nemške vojske in policije. Samo od Črnega kala do Prve ravni na

Lfd. Nr.:	Bezeichnung der Kampfhandlung:	Datum:	Beteiligte Einheiten
1	Kampf auf der Mužakla	1.8.1941	Res.Pol.Btl.181
2	Kampf bei Jesen (ostw.Neumarkt1)	5.8.1941	" " " 181
3	Kampf am Kotlič (Jelovca)	8.8.1941	" " " 181
4	Kampf in Selo	30.9.1941	" " " 171
5	Kampf um Draschgosche (Verluste der Banditen: 52 Tote)	9./12.1. 1942	" " " 44, 93 u.171
6	Kampf um die Mošenjska pl. (Jelovca)	13.1.1942	Pol.Schistreifen- abteilung
7	Gefecht am Ml.Provt	27.3.1942	Res.Pol.Btl.181 u.Pol.Schiabt.
8	Kämpfe im grossen Savebogen (Jantschberg) (Verluste der Banditen: ca.40 Tote)	20./23.5. 1942	Res.Pol.Btl.93, 171 und 181
9	Gefechte im Grenzabschnitt Billichgratz - Lutschna - Sairach	30.6./ 5.7.1942	Res.Pol.Btl.10, 171 u.181
10	Gefechte im Pöllander Tal	13./17.7. 1942	Res.Pol.Btl.10 u.171
11	Gefecht auf der Zellacher Alm	10.8.1942	Gendarmerie
12	Zerschlagung einer Führerbande am Krvavec	13.8.1942	"
13	Gefecht am Krvavec	19./21.8. 1942	Pol.Geb.Jäg.kgt. 18
14	Kämpfe auf dem Hochplateau der Jelovca	8./9.9.42	dto.
15	Kampf im Herzogwald	13./14.9. 1942	dto.
16	Gefecht auf der Krešins Planina (Verluste der Banditen: 17 Tote)	7.11.1942	I.u.II./Pol.19 GRK.(mot.)Alp.3
17	Gefecht am Commissia-Sattel	4.12.1942	2./PWB,Wiesbaden
18	Gefecht am Sleuc	24.12.1942	II.u.III./Pol.19 GRK.(mot.)Alp.2
19	Gefecht bei St.Oswald südl. Laak (Zaier)	7.1.1943	Gegenbande „Ludwig“
20	Gefecht am Grosskogel - Vernichtung der Bachernbande	8.1.1943	2./PWB,Wiesbaden, 4./PWB,Wien, 5./PWB,Alpenla: GRK.(mot.)Alp.1 u.Gendarmerie
21	Erstürmung eines Bunkers nördl. Mitteldorf bei Pölland	14.1.1943	II./Pol.19
22	Erstürmung eines Bunkers bei Lovsko Brdo bei Pölland	18.1.1943	III./Pol.19 (GB.„Ludwig“)

Seznam nemških vojaških akcij na Gorenjskem od 1. VIII. 1941 do 25. II. 1942

blegoški cesti je bilo nad 30 oklopnih vozil in blind. V eni sami koloni je peljalo na Blegoš prek 120 kamionov.

Večji del teh sil je začel v noči med 1. in 2. avgustom očiščevalno akcijo na črti Javorje—Blegoš, s tem, da je istočasno blokiral Blegoš z vseh strani. Na Blegošu so se tako znašle obkoljene naslednje enote: Simonov bataljon in ena četa Zdravkovega bataljona II. grupe odredov, medtem ko so drugi te grupe že šli na Jelovico, ter Poljanska in Loška četa. Da ni bilo večjih izgub, je vzrok delno v tem, da je Poljanska četa pri prebijanju obroča nehote zvalila za seboj glavnino sovražnikove sile, ter tako nosila težo boja. Več iz te čete jih je padlo. Čeprav so Nemci prečesali od 2. do 5. avgusta ves Blegoš vzdolž in počez, večjega uspeha ni bilo. »Partizan« Krainer iz Škofje Loke, nemški špijon, je opravil v tej ofenzivi zadnji svoj »podvig« v partizanih. Čez dober teden je prišla na vrsto Jelovica — od 10. do 17. avgusta, vendar ni bilo hujših posledic. Deseti september je bil usoden za Selško četo. Na Jelovici so padli v nemško zasedo. Od cele čete jih je ostalo le 15, 28 pa jih je padlo. Smrtno zadet je bil tudi komandant I. grupe odredov Jože Gregorčič, 20. oktobra pa je podlegel hudim ranam na Jamniku politkomisar I. grupe odredov Lojze Kebe. To leto so izgubili življenje še številni drugi komandirji in komisarji ter prekaljeni borci. Tudi leto 1943 se je začelo slabo. Dne 14. januarja 1943 je padel Stane Starc-Fazan, komandant II. ali Poljanskega bataljona, potem pa namestnik komandanta 111. alpske operativne cone. Padel je tudi narodni heroj Franc Ravbar-Vitez, politkomisar te cone. Oba sta padla v bunkerju v Srednjiški grapi pri Poljanah. Prav tako so bili težki dnevi za Loško in Poljansko četo le malo kasneje. Prva je doživela napad na svoje taborišče pri Ožboltu, druga pa v Binetovem bunkerju pri Lovskem brdu blizu Poljan.

Leto 1943 — velik polet osvobodilne misli

Glavni štab NOV Slovenije je z ukazom z dne 4. aprila 1942 reorganiziral partizanske enote v štiri grupe odredov. V 1. grupo bi spadal tudi na novo ustanovljeni Gorenjski odred. Dejansko je nastal šele junija 1942 iz enot, ki so operirale na desnem bregu Save. Leta 1942 je rasel bolj počasi; po novem letu 1943 pa je iz treh bataljonov že marca prerasel v štiri z okoli 600 borci. Maja 1943 je imel Gorenjski odred 9 bataljonov ali 1200 partizanov. Tako je bil solidna osnova za ustanovitev Prešernove brigade poleti 1943. S tem seveda odreda še ni bilo konec. Kot nekaka terenska partizanska enota je ostal še dalje na že prej omenjenem desnem bregu Save.

Na Škofjeloškem je bil posebno znan 1. bataljon, imenovan tudi Tomažev. Kot tak je bil ustanovljen marca 1944 pri Sv. Barbari nad dolino Hrastnice. Ime je nosil po komandantu Jožetu Pfajfarju-Tomažu, ki je padel 1. maja 1944 pri Trbojah na Sorškem polju. Komandni kader se je pogosto menjal: komandanti so bili Andrej Žvan-Boris, Franc Biček-Bruno, Tonček Dežman itd.

Da je 1943. leta partizanstvo tako zaživelo, se je treba zahvaliti vedno boljši organizaciji terena oziroma zaupnikom OF in dejstvu, da so Nemci pričeli z množičnimi mobilizacijami Slovencev za nemško vojsko. Po mednarodnem pravu moških iz okupiranih dežel ne bi smeli klicati v redno vojsko. Gorenjska in Štajerska nista bili nikoli priključeni Tretjemu rajhu in sta bili uradno vodeni po Chefu der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete. Poleti 1942 so Nemci vpeljali vojaško dolžnost obvezne delovne službe. Pozimi 1942/43

Anlage zu meiner Verfügung v.19.3.1943

Lfd. Nr.:	Bezeichnung der Kampfhandlung:	Datum:	Beteiligte Einheiten
1	Kampf auf der Mužakla	1.8.1941	Res.Pol.Btl.181
2	Kampf bei Jesen (ostw.Neumarkt1)	5.8.1941	" " " 181
3	Kampf am Kotlič (Jelovca)	8.8.1941	" " " 181
4	Kampf in Selo	30.9.1941	" " " 171
5	Kampf um Draschgosche (Verluste der Banditen: 52 Tote)	9./12.1. 1942	" " " 44, 93 u.171
6	Kampf um die Mošenjska pl. (Jelovca)	13.1.1942	Pol.Schistreifen- abteilung
7	Gefecht am Ml.Provt	27.3.1942	Res.Pol.Btl.181 u.Pol.Schiabt.
8	Kämpfe im grossen Savebogen (Jantschberg) (Verluste der Banditen: ca.40 Tote)	20./23.5. 1942	Res.Pol.Btl.93, 171 und 181
9	Gefechte im Grenzabschnitt Billichgratz - Lutschna - Sairach	30.6./ 5.7.1942	Res.Pol.Btl.10, 171 u.181
10	Gefechte im Pöllander Tal	13./17.7. 1942	Res.Pol.Btl.10 u.171
11	Gefecht auf der Zellacher Alm	10.8.1942	Gendarmerie
12	Zerschlagung einer Führerbande am Krvavec	13.8.1942	"
13	Gefecht am Krvavec	19./21.8. 1942	Pol.Geb.Jäg.kgt. 18
14	Kämpfe auf dem Hochplateau der Jelovca	8./9.9.42	dto.
15	Kampf im Herzogwald	13./14.9. 1942	dto.
16	Gefecht auf der Krešins Planina (Verluste der Banditen: 17 Tote)	7.11.1942	I.u.II./Pol.19 GRK.(mot.)Alp.3
17	Gefecht am Commissia-Sattel	4.12.1942	2./PWB,Wiesbaden
18	Gefecht am Sleuc	24.12.1942	II.u.III./Pol.19 GRK.(mot.)Alp.2
19	Gefecht bei St.Oswald südl. Laak (Zaier)	7.1.1943	Gegenbande „Ludwig“
20	Gefecht am Grosskogel - Vernichtung der Bachernbande	8.1.1943	2./PWB,Wiesbaden, 4./PWB,Wien, 5./PWB,Alpenla: GRK.(mot.)Alp.1 u.Gendarmerie
21	Erstürmung eines Bunkers nördl. Mitteldorf bei Pölland	14.1.1943	II./Pol.19
22	Erstürmung eines Bunkers bei Lovsko Brdo bei Pölland	18.1.1943	III./Pol.19 (GB.„Ludwig“)

23

Seznam nemških vojaških akcij na Gorenjskem od 1. VIII. 1941 do 25. II. 1942

blegoški cesti je bilo nad 30 oklopnih vozil in blind. V eni sami koloni je peljalo na Blegoš prek 120 kamionov.

Večji del teh sil je začel v noči med 1. in 2. avgustom očiščevalno akcijo na črti Javorje—Blegoš, s tem, da je istočasno blokiral Blegoš z vseh strani. Na Blegošu so se tako znašle obkoljene naslednje enote: Simonov bataljon in ena četa Zdravkovega bataljona II. grupe odredov, medtem ko so drugi te grupe že šli na Jelovico, ter Poljanska in Loška četa. Da ni bilo večjih izgub, je vzrok delno v tem, da je Poljanska četa pri prebijanju obroča nehote zvbila za seboj glavnino sovražnikove sile, ter tako nosila težo boja. Več iz te čete jih je padlo. Čeprav so Nemci prečesali od 2. do 5. avgusta ves Blegoš vzdolž in počez, večjega uspeha ni bilo. »Partizan« Krainer iz Škofje Loke, nemški špijon, je opravil v tej ofenzivi zadnji svoj »podvig« v partizanih. Čez dober teden je prišla na vrsto Jelovica — od 10. do 17. avgusta, vendar ni bilo hujših posledic. Deseti september je bil usoden za Selško četo. Na Jelovici so padli v nemško zasedo. Od cele čete jih je ostalo le 15, 28 pa jih je padlo. Smrtno zadet je bil tudi komandant I. grupe odredov Jože Gregorčič, 20. oktobra pa je podlegel hudim ranam na Jamniku politkomisar I. grupe odredov Lojze Kebe. To leto so izgubili življenje še številni drugi komandirji in komisarji ter prekaljeni borci. Tudi leto 1943 se je začelo slabo. Dne 14. januarja 1943 je padel Stane Starc-Fazan, komandant II. ali Poljanskega bataljona, potem pa namestnik komandanta 111. alpske operativne cone. Padel je tudi narodni heroj Franc Ravbar-Vitez, politkomisar te cone. Oba sta padla v bunkerju v Srednjiški grapi pri Poljanah. Prav tako so bili težki dnevi za Loško in Poljansko četo le malo kasneje. Prva je doživela napad na svoje taborišče pri Ožboltu, druga pa v Binetovem bunkerju pri Lovskem brdu blizu Poljan.

Leto 1943 — velik polet osvobodilne misli

Glavni štab NOV Slovenije je z ukazom z dne 4. aprila 1942 reorganiziral partizanske enote v štiri grupe odredov. V 1. grupo bi spadal tudi na novo ustanovljeni Gorenjski odred. Dejansko je nastal šele junija 1942 iz enot, ki so operirale na desnem bregu Save. Leta 1942 je rasel bolj počasi; po novem letu 1943 pa je iz treh bataljonov že marca prerasel v štiri z okoli 600 borci. Maja 1943 je imel Gorenjski odred 9 bataljonov ali 1200 partizanov. Tako je bil solidna osnova za ustanovitev Prešernove brigade poleti 1943. S tem seveda odreda še ni bilo konec. Kot nekaka terenska partizanska enota je ostal še dalje na že prej omenjenem desnem bregu Save.

Na Škofjeloškem je bil posebno znan 1. bataljon, imenovan tudi Tomažev. Kot tak je bil ustanovljen marca 1944 pri Sv. Barbari nad dolino Hrastnice. Ime je nosil po komandantu Jožetu Pfajfarju-Tomažu, ki je padel 1. maja 1944 pri Trbojah na Sorškem polju. Komandni kader se je pogosto menjal: komandanti so bili Andrej Žvan-Boris, Franc Biček-Bruno, Tonček Dežman itd.

Da je 1943. leta partizanstvo tako zaživelo, se je treba zahvaliti vedno boljši organizaciji terena oziroma zaupnikom OF in dejstvu, da so Nemci pričeli z množičnimi mobilizacijami Slovencev za nemško vojsko. Po mednarodnem pravu moških iz okupiranih dežel ne bi smeli klicati v redno vojsko. Gorenjska in Štajerska nista bili nikoli priključeni Tretjemu rajhu in sta bili uradno vodeni po Chefu der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete. Poleti 1942 so Nemci vpeljali vojaško dolžnost obvezne delovne službe. Pozimi 1942/43

enega nemškega orožnika, ustrelili 10 talcev. Ko so Nemci 23. oktobra 1943 zapuščali Žiri, so za primer partizanskega napada vzeli 7 talcev. Zagrozili so za vsakega mrtvega Nemca ustreliti 100 partizanov; zaradi tega jih partizani niso napadli.

Višek je pomenilo streljanje talcev za Kamnitnikom v Škofji Loki 9. februarja 1944. Zaradi smrti nemškega vojaka, ki ga je dva dni prej likvidiral VOS, so postrelili 50 mož. 30 so jih pripeljali iz Begunj, 20 pa so jih nabrali v Škofji Loki in okolici. Streljali so jih v glavo po 10 v eni vrsti, po dva in dva sklenjena skupaj. Da bi ljudem še bolj pognali strah v kosti, so pustili mrtve na ogled ob cesti proti Stari Loki. To leto so se pokazali tudi domobranci, kaj so jih naučili okupatorji. Dne 17. junija 1944 so ustrelili tri, 13. septembra pa pet talcev; zadnje pri znamenju na Goropeke pri Žireh.

Leta 1945 ni bilo nič manj gorja. Pred razcepom cest Pevno—Crngrob so aprila ustrelili osem partizanov, ki so jih pripeljali iz škofovskih zaporov. V Davči so ustrelili 30 partizanov, ujetih na Poreznu v zadnji ofenzivi konec marca. Koliko takih žrtev je bilo v zadnji ofenzivi, je težko povedati. Samo Malenski vrh je dal 24. marca 12 žrtev, med njimi 6 otrok. Zadnji talec je bil Anton Rešek iz Selc. Dne 5. maja 1945 — ko se je že bližal mir — so ga ustrelili domobranci pri apnenici v Veštru.

Res temni, pretemni so grobovi talcev. Omenjeni so le nekateri. Vsa štiri leta pa je bilo v raznih krajih še veliko več žrtev; znanih in neznanih. Storili so en sam »zločin«: ostali so zvesti samemu sebi.

»Zaledne« organizacije in dejavnosti

Osvobodilna fronta OF ni bila samo tista, ki je organizirala začetni boj proti okupatorju, temveč je tudi med vojno ves čas skrbno bedela nad vsemi dogajanji, dajala iniciativo in usmerjala vse oblike boja. Skrbela je za našo

Streljanje talcev na Logu 27. VII. 1942

partizansko vojsko in civilno prebivalstvo. Skrbela pa je tudi za razvoj slovenske državnosti. Po manjših krajih so bili marsikje kmalu postavljeni terenski odbori OF; kjer pa je bilo le mogoče, so bile volitve v narodnoosvobodilne odbore — NOO. Ti so prevzeli v določenem kraju vso oblast. Za širše področje so bili sorazmerno večji odbori. Za celo Gorenjsko je bil Pokrajinski odbor — PO OF. Zaradi konspiracije je moral pogosto menjati kraj svojega bivanja. Od jeseni 1942 do pomladi 1943 je imel svoj sedež pri Hotovlji, potem ga je premaknil v Martinj vrh, nato v Poljansko dolino; od jeseni 1944 pa se je zadrževal v Potoku, Davči in na Blegošu.

Septembra 1943, ko je IO OF izdal odlok o razpisu volitev za zbor odposlancev slovenskega naroda, se je tega zbora udeležil kot odposlanec v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 komandant bataljona Prešernove brigade Oto Vrhnunc-Blaž.

Prve volitve v NOO na Gorenjskem so bile na Ledinicah pri Žireh, potem ko so osvobodili 23. oktobra 1943 Ziri. NOO je bil za žirovsko področje. Zelo precizna navodila za volitve je marca 1944 izdal SNOS — Slovenski narodnoosvobodilni svet oziroma Odsek za izgradnjo narodne oblasti. Po teh navodilih so bile volitve na Škofjeloškem od oktobra do konca novembra 1944. Kandidatne liste je predlagala OF. Februarja in marca 1945 je Škofjeloško okrožje pripravljalo teren za volitve v NOO, vendar volitev ni bilo, ker so to akcijo prehiteli drugi dogodki. OF je skrbela za sprotno obveščanje o dogodkih doma in v svetu, tiskala razne propagandne in druge brošure, objavljala mobilizacijo, organizirala razna tekmovanja in podobno.

Saniteta

Sprva so bili v partizanskih enotah le bolničarji. Težko ranjene so odpeljali zanesljivim ljudem, ki so jih potem sami skrivali in zdravili, kakor so pač vedeli in znali, ali pa so se povezali z zdravniki. S to prakso so še nadaljevali, vendar so kmalu zgradili bunkerje in barake, ki so služile kot skromne bolnišnice. Ena med prvimi na Gorenjskem, od začetka aprila 1942, je bila bolnišnica »Golnik« blizu Srednje vasi v Poljanski dolini. Zgradil in vodil jo je tesar Gropa Rupnik iz Srednje vasi, ki je bil končal bolničarski tečaj v stari jugoslovanski vojski. Tudi v Selški dolini, v Ojstrem vrhu je čevljar Andrej Rozman uredil zasilno bolnišnico v drvarski bajti. Prva pacienta je sprejel septembra 1942. Kasneje je Lojze iz Bohinja tu vodil bolnico vse od pomladi 1943 do konca vojne. Škofjeloški odred je imel svojo bolnišnico v grapi pod Megušarjem v Martinj vrhu.

Na svojo dolžnost ni pozabil niti en zdravnik na Škofjeloškem. Za težje primere ranjencev so se vedno odzvali, pomagali s sanitetnim materialom in dajali nasvete. Vsak je pomagal na svojem območju, čeprav je bilo to zelo tvegano. Iz Škofje Loke je zlasti znan dr. Viktor Kocijančič, v Selški dolini dr. Strnadova, v Poljanski pa doktorji Gregorčič, Volčjak in Demšar.

S porastom partizanskih enot so se tudi povečale potrebe po zdravnikih v enotah samih in po večjih bolnicah. V Selški četi je bil že 1942 dr. Kmet, v Gorenjskem odredu dr. Pohar in kasneje v Škofjeloškem odredu dr. Hladnik, pri pokrajinskem vodstvu za Gorenjsko dr. Škulj. Brigade in divizije so imele svoje zdravnike. Težje primere so pošiljali v bolnico Franjo nad Cerknom; oddelki te, oddelek C in D sta bila v Davči. Bolnišnice so bile še pod Ratitov-

Parjenje obleke

cem, pod Starim vrhom in še kje, saj so se morale zaradi konspiracije pogosto seliti. Dva zdravnika s Škofjeloškega sta bila talca. Padla sta prav zaradi zvestobe svojemu poklicu.

Tehnike in tiskarne

Med prvimi partizanskimi tehnikami na Škofjeloškem je bila tehnika Poljanske čete za Srednjo vasjo v Poljanski dolini. Kasneje je bila to tehnika PK KP za Gorenjsko. Delati je začela septembra 1942. Tu so na ciklostil razmnoževali tisk in radijska poročila naslednji delavci: Miloš Ziherl-Prešeren, Arigler-Bodin, Bregar-Don in drugi. Dne 14. januarja 1943 so bili napadeni. Nekateri, ki so bili iz drugih formacij, so padli, tehniki pa so se srečno rešili. Bunker je bil uničen.

Delavcem iz te tehnike je pomladi 1943 uspelo organizirati nove tehnike. Eno so zgradili v Srednji vasi, potem pa so se preselili nad Vinharje. Tu je delala t. i. tehnika Don. Med drugim je razmnožila nekaj strani Partizanskega zakona, konec leta 1943 pa Zgodovino VKPb. Tu blizu je bila tudi tiskarna Julija čez zimo 1943/44. Natisnila je več izvodov Borovih pesmi »Previharimo viharje«. Aprila 1943 je dobila Škofja Loka svojo okrožno ciklostilno tehniko na Primoževi žagi. Tu je delal v zelo težkih razmerah Miloš Ziherl do 8. septembra 1943. Ciklostiral je Pionirja, Mladino in drugo. Junija 1944 je nastala okrajna tehnika Črni dvor v Davči; od tu se je preselila v Orlovo gnezdo. Med

drugim je razmnožila poziv angleškega predstavnika pri našem štabu, majorja Jonesa. Od poletja 1943 je delovala v Davči tudi tehnika Darja. Ostala je do osvoboditve. Konec 1943 je pričela z delom ciklostilna tehnika v Veštrskem mlinu, kjer je bila do požiga 8. februarja 1944, ko so bili ubiti tudi delavci v njej. V Martinj vrhu je bila od konca 1943 tehnika Gorenjskega, nato Škofjeloškega odreda, imenovana Gropa. Natisnila je več številčk Gorenjskega partizana, Blaževo pesmarico in podobno. Začetek 1944 so zgradili v dolini Ločnice pri Medvodah tiskarno TRILOF — Tri leta OF. Tiskarski stroj je konstruiral in potem tudi vodil tiskarno Edo Bregar-Don. Osnutke za tisk jim je pošiljala Pokrajinska tehnika iz Davče. Konec junija 1944 pa so zgradili prav tako v ločniški dolini novo večjo tiskarno Donas. Jeseni so Trilof preselili v Davčo. Na poti pod Sv. Volbenkom je bila skupina, ki jo je selila, napadena in tako so izgubili nekaj delov stroja, vendar so to potem naredili v Železnikih. Donas so septembra 1944 preselili na Jelovico. Pokrajinska tehnika, ki jo je vodil Adolf Arigler-Bodin v Davči, je za 100-letnico izida Prešernove Zdravljice izdala v 1512 izvodih najlepše grafično delo v NOB Prešernovo Zdravljico. Linoreze sta naredila Janez Vidic in Marjan Šorli iz grafičnega oddelka Pokrajinske tehnike. Tiskali so tudi Gorenjskega Pionirja, Abecedni učbenik za osnovne šole, letake, amnestije itd. Tiskarski stroj Trilofa je v Muzeju revolucije v Ljubljani.

Delavnice

Za izdelavo in popravilo najnujnejšega so partizani potrebovali raznovrstne delavnice. Navadno so bile podrejene vojaškim enotam ali pa odborom OF oziroma gospodarskim komisijam. Prve delavnice so delale že 1942. Decembra tega leta je bila zgrajena puškarska delavnica loške čete v gmajni pri Gostečem. Vodil jo je Drago Vraničar-Fedja. Kasneje je prerasla škofjeloški okvir ter postala delavnica Gorenjskega odreda. Prvič se je preselila jeseni 1943 le malo stran, po napadu v začetku 1944 pa se je preselila v

Cevljarska delavnica pod Blegošem

Martinj vrh, kjer je po ustanovitvi Škofjeloškega odreda pripadla njemu in ostala do osvoboditve. Imela je lastno stružnico ter več delavcev. Pomembna orožarska delavnica je bila na Selu pri Žireh. Izdelala je več brzostrelk tipa Barti.

Nad Rovtom pod Mladim vrhom je bila krojaška delavnica, prav tako v Davči. Tu je bila tudi mesarija. V Žireh in Lomu nad Poljanami so bile čevljarne delavnice. V to delo so bili vključeni tudi obrtniki ilegalci, ki so ilegalno delali za partizane. Naj omenimo samo nekatere: Šmid iz Železnikov je že od 1942. leta delal in popravljal čevlje za partizane, sedlarja Kralj in Zupanc opasače, fišeklije in jermena za puške in ovijače, razne torbice, nahrbtnike itd. Podobno sta krojača Dolenc iz Železnikov in Berčič iz Škofje Loke delala za partizane obleke.

Solstvo

Že v času »Žirovske komune« jeseni 1943 so se odborniki NOO pod vplivom partizanskih šol na Primorskem odločili, da organizirajo šole. Dejansko se je pouk začel šele februarja 1944 in je bil prvi te vrste na Gorenjskem. Pouk je bil v raznih krajih. Na Selu pri Žireh je bil pouk v treh krožkih. Poučevala je B. Erznožnik-Tamara.

Da bi bolje organizirali pouk, je bila od 20. do 25. februarja 1944 na Ledinci pri Žireh konferenca o šolstvu. Prve šole v večjem obsegu sta ustanavljala Ivan Bertonec in Stane Kimovec v Poljanski in Selški dolini na pomlad 1944. Septembra 1944 je bila v Davči prva prava učiteljska konferenca. Takoj po njej se je pričel reden pouk: najprej v Žireh, nato pa po ostalih krajih, predvsem po hribovitih predelih.

V šolskem letu 1944/45 je bilo v okraju Žiri—Poljane—Selca vsega 46 šol s 1110 učenci v 79 oddelkih. Učilo je 46 učiteljev. Najbolj je zaživela partizanska šola decembra 1944, ko je obiskovalo 32 šol približno 1350 učencev. Na Škofjeloškem je bila skoraj polovica vseh partizanskih šol na Gorenjskem. Popolno učiteljsko izobrazbo so imeli štirje učitelji, dva strokovno in eden srednjo. Ostali so imeli nepopolno srednjo šolo ali samo osnovno. Učiteljski tečaj med vojno je opravil en učitelj iz Žirov.

Za delo šol so bili odgovorni odbori OF ali NOO. Ponekod je bil pouk na dva dni, drugod štirikrat tedensko, ponekod pa vsak dan. SNOS je izdelal učni načrt. Glavni problem je bilo pomanjkanje učbenikov, zato so največ brali list Gorenjski pionir, Mladi rod in podobno literaturo iz partizanskih tiskarn. Vsaka šola je imela svojo ilegalno oznako: I-A-6 je bila šola v Podlonku. Omenjeno naj bo še, da so ponekod tudi otroci, katerih starši so bili pri domobrancih, obiskovali partizanske šole, čeprav so tudi domobranci ustanavljali svoje šole. Proti koncu vojne so tudi Nemci že toliko popustili, da niso ovirali privatne iniciative pri poučevanju. Tako je v Selcih jeseni 1944 na lastno pobudo učila I. Krek v domači hiši tri oddelke.

SEZNAM ŠOLOOBVEZNIH OTROK V KRAJU MARTINJ VRH:

Tolar Jože, rojen 19. X. 1935, Martinj vrh, obiskuje I. razred;
Tolar Janez, rojen 5. XII. 1937, Martinj vrh, št. 32, obiskuje I. razred;
Mežgon Tončka, rojena 12. VI. 1936, Martinj vrh, št. 46, obiskuje I. razred;

Pintar Francka, rojena 16. X. 1936, Martinj vrh, št. 25, obiskuje I. razred;
 Benedičič Jože, rojen 21. I. 1934, Martinj vrh, št. 13, obiskuje I. razred;
 Benedičič Francka, rojena 27. X. 1936, Martinj vrh, št. 13, obiskuje I. razred;
 Benedičič Vinko, rojen 2. VIII. 1938, Martinj vrh, št. 13, obiskuje I. razred;
 Benedičič Janez, rojen 1937, Martinj vrh, št. 9, obiskuje I. razred;
 Zupanc Maria, rojena 21. IV. 1938, Martinj vrh, št. 16, obiskuje I. razred;
 Zupanc France, rojen 19. II. 1937, Martinj vrh, št. 16, obiskuje I. razred;
 Benedičič Polde, rojen 12. XII. 1936, Martinj vrh, št. 17, obiskuje I. razred;
 Benedičič Luka, rojen 18. X. 1931, Martinj vrh, št. 33, obiskuje I. razred;
 Benedičič Urška, rojena 19. III. 1933, Martinj vrh, št. 33, obiskuje I. razred;
 Benedičič Tine, rojen 14. II. 1935, Martinj vrh, št. 33, obiskuje I. razred;
 Benedičič Janez, rojen 5. VIII. 1937, Martinj vrh, št. 33, obiskuje I. razred;
 Benedičič Tončka, rojena 10. I. 1939, Martinj vrh, št. 33, obiskuje I. razred;
 Mohorič Milka, rojena 1938, Martinj vrh, št. 18, obiskuje I. razred;
 Mohorič Jože, rojen 1937, Martinj vrh, št. 18, obiskuje I. razred;
 Mohorič Mici, rojena 1939, Martinj vrh, št. 18, obiskuje I. razred;
 Tratnik Francka, rojena 28. III. 1934, Martinj vrh, št. 34, obiskuje I. razred;
 Pintar Marija, rojena 6. IX. 1931, Martinj vrh, št. 28, obiskuje II. razred;
 Debeljak Francka, rojena 12. IX. 1932, Martinj vrh, št. 10, obiskuje II. razred;
 Debeljak Jožica, rojena 14. IV. 1931, Martinj vrh, št. 10, ne obiskuje šole;
 Mažgon Leopold, rojen 15. XI. 1932, Martinj vrh, št. 46, obiskuje II. razred;
 Pintar Janez, rojen 8. III. 1932, Martinj vrh, št. 25, obiskuje II. razred;
 Poljak Stanko, rojen 9. XI. 1931, Martinj vrh, št. 23, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Gabrijel, rojen 27. II. 1931, Martinj vrh, št. 30, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Jože, rojen 27. II. 1931, Martinj vrh, št. 30, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Vinko, rojen 5. III. 1935, Martinj vrh, št. 30, obiskuje II. razred;
 Pintar Tone, rojen 23. V. 1934, Martinj vrh, št. 25, obiskuje II. razred;
 Zupanc Anton, rojen 21. V. 1933, Martinj vrh, št. 16, obiskuje II. razred;
 Benedičič France, rojen 14. VIII. 1931, Martinj vrh, št. 13, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Tine, rojen 14. II. 1931, Martinj vrh, št. 6, ne obiskuje šole;
 Jelovčan Peter, rojen 29. VI. 1932, Martinj vrh, št. 6, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Jože, rojen 8. II. 1935, Martinj vrh, št. 6, obiskuje I. razred;
 Štalc Marica, rojena 1. V. 1933, Martinj vrh, št. 7, obiskuje II. razred;
 Kordež Mici, rojena 8. XI. 1933, Kranj, obiskuje II. razred;
 Kordež Lojze, rojen 14. II. 1931, Kranj, obiskuje II. razred;
 Debeljak Štefka, rojena 22. XII. 1932, Martinj vrh, št. 27, obiskuje II. razred;
 Jelovčan Drago, rojen 14. II. 1932, Martinj vrh, št. 12, obiskuje II. razred;
 Vogrič Peter, rojen 1. VIII. 1931, Novaki, št. 8, obiskuje II. razred;
 Demšar Danica, rojena 24. II. 1933, Sora, obiskuje II. razred.

Gospodarstvo

S porastom števila borcev in njihovo aktivnostjo so rasle tudi potrebe nevojaškega značaja: prehrana, obutev in obleka in dr. Prav zaradi načrtnejše pomoči NOV in civilnemu prebivalstvu so kmalu organizirali razne odbore oziroma gospodarske komisije, od najvišjih pa do osnovnih-krajevnega odbora OF. Leta 1944 sta bili na Škofjeloškem dve okrajni gospodarski komisiji: ena za Poljane—Žiri—Selca in druga za Medvode—Smlednik—Škofja Loka. Gospodarska komisija katerekoli stopnje je izdajala naloge za odkupe in rekvizicijo ter delila hrano vojaškim enotam, tehnikom in bolnišnicam, ki so bile na tistem področju. To je bilo osnovano z odloki, ki jih je izdal Vrhovni plenum OF že septembra 1941, in sicer odlok o narodnem davku in odlok o posojilu svobode. Tako so bili dohodki iz več virov: raznih

vrst davka, ki je postal obvezen, rekvizicije, zavezniške pomoči, trošarine; največ pa seveda — kar se ne bo moglo nikoli popisati in izračunati — iz darov in pomoči, zlasti hribovskih domačij, ki niso gledale, ali bo to kje zapisano ali ne, temveč so videle pred seboj ČLOVEKA-lačnega, slabo oblečenega in premraženega. Brez sadov dela teh pridnih in humanih ljudi bi ne bilo moč obstati partizanskim enotam. V skrajnih primerih so se morali poslužiti prisilnih odkupov z boni in obveznicami, vendar so poskušali čimveč plačevati s splošno veljavnim denarjem.

Izdatki so bili za vojsko, prosveto, saniteto in za druge potrebe civilnega prebivalstva v raznih oblikah. Pomembna je bila tudi povezava med posameznimi pokrajinami. Iz Gorenjske so prepeljali na Primorsko s posebnimi transporti veliko živeža prav zaradi specifičnih razmer obeh pokrajin in NOB.

Žičnica na Koširjevšu pod Blegošem nad nekdanjo Blegošarjevo kmetijo

Bili sta dve liniji, po katerih je šel transport. Ena je potekala iz Kroke čez Jamnik—Lajše—Rudno—Železnike—Potok—Slugovo dolino v Novake, druga pa mimo Žetina v Leskovicu in Novake ali pa čez Kladje v Cerkno.

»Doma«

Partizanov dom je bil vsak kraj, v katerem se je ustavil, se odpočil in najedel, pa naj je to bilo pod bukvi ali smreko, v seniku ali v hribovski vasi.

V prostem času, če ga tako lahko imenujemo, ko ni bil v zasedi, na straži ali pohodu, je moral opraviti vrsto stvari: očistiti orožje, oprati in zašiti obleko, si skuhati in podobno. Poleg tega so bile še nujno potrebne vojaške in politične ure, predvsem za novince. Kadar je le dopuščal čas in okoliščine, so prirejali mitinge ali manjše priložnostne proslave. Na njih so pojasnjevali značaj OF in pomen NOB, recitirali, predvsem pa navduševali ljudi za NOB z borbenimi pesmimi. Material za proslave so pripravljali sami, saj so bili med njimi pisci kot Klusov Jože, ali pesnik Oto Vrhunc-Blaž, Tine Hafnar-Žane, Martina iz Vrbe na Gorenjskem in še kdo.

Večje enote so imele posebne kulturne skupine, ki so skrbele za kulturno življenje enote in terena. Največjo skrb so imeli s partizansko literaturo, da je dobro krožila med borci in civilisti.

KP med vojno

Prave organizacije KP poleti 1941 v Škofji Loki še ni bilo. Šele avgusta 1941, so komunisti ustanovili rajonski komite za Škofjo Loko. Sekretar je postal Maks Krmelj-Matija. Ta je postal po smrti glavnih voditeljev vstaje na Gorenjskem 1942 pokrajinski sekretar KP za Gorenjsko na pobudo Borisa Kidriča, ki je prišel h Krmelju v Poljansko dolino 29. novembra 1942.

Jeseni 1942 je bilo ustanovljeno novo okrožje za Škofjo Loko in komite. Istočasno so organizirali rajone Škofja Loka, Poljane in Selca. Na novo urejena KP je postala tudi bolj uspešna in je precej povečala število svojih članov. Samo to jesen je bilo sprejetih v KP skoraj polovico borcev v četi.

Škofjeloško okrožje je bilo razdeljeno na šest rajonov: škofjeloški, poljanski, žirovski, selški, medvoški in smledniški. Ti pa so bili deljeni na občine. Oktobra 1944 so iz vseh rajonov okrožja napravili dva: Škofja Loka—Medvode—Smlednik in Selca—Poljane—Žiri. KP je morala v določenem kraju organizirati in voditi osnovne organizacije in vaše oziroma mestne odbore, pa naj so to bili odbori SPZZ, ZSM ali drugi. O pomenu in vlogi KP v OF so razpravljali že od srede novembra 1942. Dokončno so opredelili njen značaj oziroma pomen s t. i. Dolomitsko izjavo konec februarja 1943. KP so priznali prvenstvo zaradi njene vloge v NOB.

Marca 1944 se je Pokrajinski komitet preimenoval v Oblastni komitet KP za Gorenjsko. Svoj sedež je v glavnem imel na Škofjeloškem. Od septembra 1944 pa do zadnje ofenzive je bil na primer v Potoku in na Blegošu. V zadnji ofenzivi spomladi 1945 je OBKOM izgubil organizacijskega sekretarja Jako Štucin-Cvetka in zdravnika Škulja. Padla sta 6. aprila pri Delnicah.

Slovenska protifašistična ženska zveza — SPŽZ

Za boljšo organizacijo in pomoč slovenskih žena in deklet NOB je bila ustanovljena SPŽZ. V vsaki vasi se je, lahko tudi v neformalni obliki, uveljavila prej ali kasneje. Povsod tudi ni šlo samoiniciativno, temveč so bile potrebne direktive in pobude od drugod. V Škofji Loki so se ženske pričele organizirati junija 1943. To jesen je bila že precej dobro razporejena mreža vaških, terenskih in občinskih odborov SPŽZ. Februarja 1944 so bile sodelavke SPŽZ škofjeloškega rajona izdane in poslane v internacijo. Decembra 1943 je prišla na Gorenjsko Danila Kumar-Andreja kot članica pokrajinskega vodstva SPŽZ. Dne 18. marca 1944 je padla pod Lubnikom, ko je šla na sestanek s škofjeloškimi ženami.

Dela je bilo na pretek. Vedno je bilo treba kaj narediti: preskrbeti hrano, toplo obleko ali perilo, obveščati pa tudi stopiti v borbene vrste. Ni bilo važno, kako so se žene organizirale, glavno je bilo, da so bili borci, terenci in drugi, ki so se borili za slovensko stvar, oskrbljeni vsaj z najnujnejšim.

V slovenskem merilu je že od 1942 izhajala Naša žena kot glasilo SPŽZ. Na Gorenjskem pa je Pokrajinski odbor SPŽZ, ki se je večinoma zadrževal pri ostalem pokrajinskem vodstvu, izdajal svoje glasilo Slovenke pod Karavankami.

Zveza slovenske mladine — ZSM

V prvi polovici julija 1941 je prišel v Škofjo Loko sin Staneta Žagarja, Stane ter dal Svetu Kobalu nalogo, da organizira mladino. Uspelo mu je pridobiti precej mladincev. Nekateri, zaposleni v nemških uradih, so že zgodaj preskrbeli ilegalcem nemške legitimacije, bone za prehrano, obleko in podobno. Začetek avgusta 1941 so mladinci iz Škofje Loke trosili letake z napisi Živel! partizani! Smrt fašizmu — svoboda narodu! Isti mesec so odnesli iz občinske stavbe več plinskih mask. Decembra 1941 so pomagali OF izvesti plebiscitno uro. Pomagali so tudi pri reševanju iz škofjeloških zaporov. Na Pri-

Mladinska konferenca v Martinj vrhu leta 1944

moževi žagi v Škofji Loki so čistili municijo, raznašali so literaturo in podobno.

Škofjeloški mladinci so bili povezani z mladino obeh dolin. Jeseni 1941 je imela mladina v Poljanah nekaj širših sestankov, ki sta jih vodila Stane Žagar ml. in Mira Tomšič-Vlasta. Pravi odbori ZSM so pa kot druge organizacije rasli različno hitro pomladi 1943. Aprila 1944 je bila v Davči pokrajinska konferenca ZSM. Udeležili so se je predstavniki vse Gorenjske. Takrat so tudi izvolili novo vodstvo gorenjske mladine.

Aktivne mladince so pošiljali na razne tečaje in potem v partijsko šolo v Cerkno. Izdajali so svoja glasila: Mladina, Gorenjska mladina, Gorenjski pionir in druga.

Kontrarevolucija

Ko so nasprotniki OF spoznali, da partizani le dosegajo uspehe, so poizkušali na različne načine organizirati odpor proti »boljševikom in komunistom«, pa četudi s pomočjo okupatorja. Jeseni 1942 so se pojavili raztrganci, v partizanske obleke preoblečeni nemški sodelavci, a so jih hitro razkrinkali.

Pod italijansko oblastjo so nastajale poleti 1942 »vaške straže« MVAC, pod nemško pa tudi podobne enote, samo z veliko manj pravicami. V Železnikih in okolici je decembra 1942 hodila okoli domača straža, po Nemcih oboroženi domačini. Vendar so ponekod to opustili, kjer je partizanom nekajkrat uspelo take straže razorožiti. Drugod pa so še ostale: v Javorjah, Retečah, Dolenji vasi itd.

Spomladi 1943 so prišli na nemško-italijansko demarkacijsko mejo četniki oziroma plava garda. Posebno so bili aktivni okoli Žirov. Poleti 1943 so se poizkušali pogajati s partizani; zaradi neresnosti to ni rodilo uspeha. Tu so ostali s krajšimi presledki do konca vojne.

Že v začetku avgusta 1943 je poročal šef varnostne službe na Bledu o prizadevanju nekaterih za ustanovitev domobranske organizacije na Gorenjskem. Močnejše je zaživel kontrarevolucija po kapitulaciji Italije, ko so Nemci zaradi izgub na frontah prepuščali vedno več iniciative svojim slovenskim simpatizerjem. Ostale so stare postojanke, nastajale pa še nove. Sredi septembra 1943 sta sklenila general Rupnik in SS general Rösener nekaj sporazum o ustanovitvi slovenske milice za boj proti partizanom. Pomladi 1944 so to realizirali. Gorenjsko domobranstvo je bilo dveh vrst: V Poljanski dolini in Škofji Loki je spadalo pod komando nemških graničarjev, ostali pa so sestavljali Gorenjsko samoobrambo. Nad vsemi pa je bila roka gestapa. Februarja 1944 je poročal Kreisleiter v Škofji Loki, da je v Lučnah in Črnem vrhu 151 domobrancev.

Svoje postojanke so imeli po kulturnih domovih, šolah, župniščih, cerkvah ali pa kar na kmetijah. Take postojanke so bile: Črni vrh, Sv. Trije kralji, Sv. Jošt, Gorenja vas, Hotavlj, Sopotnica, Škofja Loka, Goričane in še manjše. V Selški dolini so imeli manj moči. V začetku sta bili v Selcih in Dolenji vasi. Leta 1945 so se utrdili pri Sv. Križu nad Kališami, a so jih partizani marca uničili in pregnali. Poskušali so se utrditi še v Retečah, pri Sv. Mohorju in Sv. Miklavžu, v Ajmanovem gradu pri Sv. Duhu, v Žabnici, na Planici, vendar so jim partizani to preprečili.

Večkrat so bili izdani odloki o amnestijah za tiste, ki bi prestopili v partizanske vrste, ali samo zapustili domobrance. Nekaj jih je prestopilo, večjega uspeha pa ni bilo.

Prve dni maja 1945 so jim Nemci izročili »oblast«. Na tej slovesnosti so tudi recitirali Aškerčevo »Mi vstajamo in vas je strah« (!) Kmalu pa so se morali umakniti.

Varnostna obveščevalna služba — VOS in narodna zaščita — NZ

Proti takim formacijam kot so zgoraj omenjene ter proti okupatorjevi vohunski službi sta bili organizirani VOS in NZ. Zelo redko sta se dlje zadrževali na enem mestu, pa tudi podatkov o tem je zelo malo. Znano je, da so bili vosovci od jeseni do izdaje januarja 1943 v bunkerju pri Srednji vasi pri Poljanah. Takrat je padlo nekaj vosovcev in terencev. Jeseni 1943 je bilo vodstvo VOS nekaj časa v Jarčji dolini, potem spet pri Žabji vasi v Poljanski dolini. Tu so ostali do jeseni 1944, ko so se preselili v Žirovski vrh. Okrožna komisija VOS za škofjeloško okrožje je bila prav tako stalno na poti. Nekaj časa je bila v eni dolini, pa zopet v drugi. Razmeroma dolgo se je zadržala le v Davči. Tu je bila precej časa tudi oblastna NZ za Gorenjsko.

Obveščevalne točke, ki so jih imele enote in nekatere organizacije, so dajale precej jasno sliko terena, na katerem so bile, v dnevnih, 14-dnevnih in mesečnih poročilih.

Kurirji

Med sedežem OF v Ljubljani in Gorenjsko sta bili 1941 dve liniji, po katerih so prenašali literaturo in hodili ilegalno funkcionarji, aktivisti, kurirji in drugi. Pošto z navodili so pošiljali prek Šentvida, Medvod in Kranja, za ljudi in literaturo pa je bila pot čez Polhograjsko hribovje, Poljansko in Selško dolino na Jelovico in dalje. Sprva so vzdrževali zvezo kurirji pri komandah čet oziroma bataljonov enkratno tedensko. S pohodom 11. grupe odredov poleti 1942 in naselitvijo vodstva OF v Polhograjskih Dolomitih jeseni istega leta je bilo treba misliti na še boljše organiziranje povezave. Pomladi 1943 so začeli ustanavljati kurirske postaje. Za potrebe škofjeloškega in kranjskega območja je nastala v Delnicah kurirska postaja G-5, za potrebe pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko pa v Todražu G-7. Kmalu so postavili še nove kurirske postaje: v Žirovskem vrhu G-9, v Davči G-11, v Martinj vrhu G-3, v Podlonku G-1, nad Dražgošami G-24. To je bila ena smer kurirske zveze, druga pa je tekla iz G-3 v Martinj vrhu na G-13 na področje Javorjev, na G-5 na Gabrški gori, na G-13a na Polhovcu, na G-15 na Ožboltu in odtod dalje proti Jeperci.

Leta 1944 je bila Gorenjska razdeljena na štiri relejne linije. Na Škofjeloškem je bilo 10 kurirskih postaj 1. gorenjske relejne linije in tri postaje 11. gorenjske relejne linije. Od teh glavnih linij, ki so bile strogo konspirativne, so bile še posamezne zveze s posameznimi enotami in forumi.

Koliko neprespanih noči, gaženj snega in čakanja na zvezo je bilo, bi vedeli povedati samo kurirji in steze po Škofjeloškem pogorju, toda zadnje molčijo, prvih pa je veliko padlo, saj jih je samo v letih 1944/45 padlo 17 od nekaj čez 100 kurirjev 1. gorenjske relejne linije. Zlasti veliko jih je padlo v

zadnji ofenzivi, karavle pa so bile požgane. Med kamnitniškimi talci 1944 je bilo 6 kurirjev iz G-9 v Žirovskem vrhu.

V večjih enotah so bili prav tako kurirji, delno pa so njihovo delo opravljali vezisti s telefoni in radio-oddajniki in sprejemniki.

Zavezniki

Velikega pomena med NOB je bila pomoč zaveznikov, pa naj je bilo to v materialu — orožje, obleka, hrana, zdravila — ali moralna, posebno proti sredincem. Misel, da se ne borimo sami, je v vojnem času veliko pomenila. Sprva Zahod ni podpiral partizanov. Šele 1943 je prišla zavezniška misija k vrhovnemu štabu NOV in POJ in h glavnemu štabu NOV in POS. Odtlej so pomagali s tistim, kar je bilo najnujnejše potrebno partizanom: z orožjem in sanitetnim materialom. Pošiljali so z letali, ker drugače ni bilo mogoče. Material so spuščali na domenjeno mesto na znamenje z ognjem, raketo ali kako drugače.

Dne 19. oktobra 1943 so Nemci ujeli na Ratitovcu 40 Angležev, ki so se bili rešili iz nemškega ujetništva ter se prebijali s prešernovci tu čez. Pozimi 1944 je nad Torko padel sestreljen ameriški bombnik. Zadet je bil že v Nemčiji. Pilota je partizanom uspelo rešiti. Na zdravljenje zaradi opeklin so ga poslali v bolnico IX. korpusa. Manj sreče je imela osemčlanska posadka prav tako ameriškega letala, ki je strmoglavilo decembra 1944 v bližini Veharš pri Medvedjem brdu. S padali jih je zaneslo v bližino Rovt, kjer so jih zajeli domobranci in predali Nemcem.

Kurirji relejne postaje G-1 iz Podlonka

Zaradi izdajstva so prišli domobranci do partizanom namenjene pomoči 15. januarja 1945. Po poročilu komande mesta Škofja Loka so odvrgli čez 20 padal. V njih je bilo 8000 cigaret, 150 srajc, 400 angleških uniform za moške, nogavice, puloverji, zabela, sladkor, čokolada, sanitetni material, dva zaboja keksov, nekaj volne, dva minometa, nekaj strojnic in odej.

Dne 16. februarja 1944 so obstreljevali železniško postajo v Škofji Loki. Tudi pozimi 1944/45 so večkrat bombardirali železniško progo Ljubljana—Jesenice. Januarja 1945 so se letala pogosto pojavljala nad Škofjo Loko. Dne 22. januarja 1945 je bil ves dan alarm. Ves čas vojne pa je veljalo, da je glavna zaveznica v boju proti nacizmu Sovjetska zveza s svojo nepremagljivo armado, kar je tudi dokazala v bojih za Moskvo in Stalingrad pa tudi še kasneje z uničevanjem sovražnika.

Leto 1944

V prvi polovici 1944. leta so dobivali partizani še težke udarce. Premoč sovražnika in izdaje so opravile svoje. V drugi polovici pa so zopet dosegali znatnejše uspehe.

Dne 3. januarja 1944 so Nemci iznenada udarili s Cerkljanskega v Žiri. Padlo je osem borcev. Dne 23. januarja je skušala Prešernova brigada osvoboditi Železnike, medtem ko je Vojkova zavarovala dohod iz Škofje Loke, Gradnikova pa iz Podbrda in Poljanske doline, vendar brez uspeha. Življenje je izgubilo 20 borcev. Septembra je pri prehodu čez cesto pri Logu padlo osem partizanov, ker so se nenadoma pojavili nemški tanki. Isti mesec je zajela Staro Oselico hajka, v kateri je padlo šest partizanov; Nemci pa so svoje mrtvece odpeljali kar na vozovih. Dne 20. oktobra je 31. divizija uspela likvidirati sovražno postojanko v Poljanah. Partizani so požgali pri tem več poslopij. Čez en mesec je napadla in osvobodila po treh dneh hudih borb Železnike. S tem je bil osvobojen precejšen del Selške doline. Decembra so bile hude borbe za Gorenjo vas, vendar zaradi izredne nemške pomoči s tanki iz Škofje Loke postojanka ni padla.

Del porušenih in požganih Železnikov

Pionirji med NOB

Že od vsega začetka so otroci pomagali pri raznih akcijah proti okupatorju. Včasih so to organizirali starejši, često pa so otroci samoiniciativno kakšno zagodli sovražniku. Velikokrat so bili prav oni tisti, ki so edini lahko prišli do dragocenih podatkov. Posebno so bili dobri kot obveščevalci. Ko so imeli pouk, so sami pazili, če je bilo potrebno, da ni bilo blizu sovražnika in da je pouk nemoteno potekal.

Posebno znani so pionirji iz Železnikov in Žirov, ki so se organizirali prav po vojaško. Imeli so svoje starešine, pa tudi bunkerje. Večkrat so imeli vojaške vaje. Pionirji iz Železnikov so imeli od jeseni 1943 dalje svoj odred. Sprva se je imenoval Rdeča roža, potem pa Ratitovec. Aktivno so posegli v boj, ko so partizani napadli in osvobodili Železnike novembra 1944. Še bolj so se izkazali, ko je Prešernova brigada napadla Sv. Križ nad Kališem marca 1945. Na proslavi Pokrajinske konference ZSM iz Gorenjske in Primorske v Cerknem je sodeloval ves odred Ratitovec.

Škofjeloški odred

Kakor o Prešernovi brigadi ni bilo več napisanega v tem mojem kratkem opisu, ker je o njej že izšla precej podrobna študija v Loških razgledih, tako naj bo tudi samo na kratko o Škofjeloškem odredu, saj je o njem cela knjiga izpod peresa Toneta Lotriča. Ker pa bi le rad dal kratek pregled NOB na Škofjeloškem, naj opozorim na nekaj važnejših akcij te enote.

Zaradi preobsežnosti terena pa tudi zaradi vojaške situacije so Gorenjski odred razdelili na Jeseniško-Bohinjskega in na Škofjeloškega. Prvič so se zbrali vsi borci te nove enote konec avgusta 1944 v Martinj vrhu. Ognjeni krst so doživeli že kar tu. Nemci so jih hoteli obkoliti in potisniti v Poljansko dolino, kar pa jim ni uspelo. Od oktobra do decembra je bil odred zaradi pogostih akcij na sovražnikove postojanke priključen 31. diviziji; sodeloval je tudi pri uničevanju važne prometne žile — železnice na odseku Podnart—

Pionirji odreda Ratitovec v Železnikih

Medvode in po Baški grapi. Od okoli 250 borcev jih je samo v zadnji ofenzivi 1945 padlo okoli 50, ko so se z dvema italijanskima brigadama in oblastnim komitejem prebijali z Blegoša prek Martinj vrha in Rovta. Potem pa so še pomagali pri osvobajanju Primorske, zlasti v boju za Gorico. Dobili so tudi priznanje: zavarovali so Ajdovščino, kjer je bila 5. maja 1945 ustanovljena prva slovenska vlada. Imeli so svojo tehniko v Martinj vrhu, prav tam tudi puškarsko delavnico in druge nujno potrebne sestavine.

Druge partizanske enote na Škofjeloškem

Konec leta 1943 je bila ustanovljena Triglavska oz. 31. divizija. Sem so spadale Gradnikova, Prešernova in Vojkova brigada. Operativno področje divizije je bilo dokaj široko; bila je v nasprotju z odredi veliko bolj mobilna in operativna. Medtem ko so se odredi zadrževali bolj na stalnem mestu, se je divizija premikala na večje razdalje. Namesto dotedanje 111. operativne cone — Alpske, je bil konec 1943 ustanovljen 9. korpus. Njegovo operativno področje je bila Primorska in Gorenjska. Skupno je bilo v tem času na teh tleh okoli 8.000 partizanov in okoli 70.000 vojske vseh sovražnih formacij. V 9. kor-

Davška mladina pozimi 1944 plete za partizane

pus so bile vključene 30. in 31. divizija, odredi na Primorskem in Gorenjskem, italijanska divizija Garibaldi Natisone, v katere sestavu sta bili brigadi Triestina in Antonio Gramsci in ruski bataljon. Vse te omenjene enote so se razen 30. divizije često zadrževale na Škofjeloškem, zlasti v Poljanski dolini, včasih skupaj, včasih vsaka zase. Vojkova in Gradnikova brigada sta že 1943. leta prihajali bolj pogosto. Divizija Garibaldi Natisone se je po operativnem načrtu 9. korpusa januarja 1945 umaknila iz Furlanije in Benečije in prišla v začetku februarja v Poljansko dolino, kjer se je udeležila bojev okoli Gorenje vasi in drugod. Ruski bataljon je bil sestavljen iz nekdanjih sovjetskih vojakov, ki so jih Nemci ujeli in spravili v kvislinške enote, a so od tod pobegnili in se priključili partizanom. Bataljon je štel okoli 400 borcev. Obratno pa so se ljudje s Škofjeloškega borili v raznih krajih in enotah v Sloveniji, Jugoslaviji in pa tudi izven naših meja.

Gorenjsko vojno področje — G.V.P.

Ustanovljeno je bilo v začetku septembra 1944. Svoj sedež je imelo v Potoku pod Blegošem. Sestavljale so ga komande mest — KM in partizanske straže: KM Kranj s sedežem na Jelovici, KM Škofja Loka s sedežem v Martinj vrhu, KM Bled s sedežem Podjelje v Bohinju, KM Jesenice s sedežem v Rovtu nad Jesenicami, KM Radovljica s sedežem pod Stolom ter partizanski straži Žiri in Kranjska gora. G.V.P. je bilo podrejeno vojni oblasti oz. 9. korpusu.

G.V.P. je bilo predstavniško telo vojne oblasti na osvobojenem in pol-osvobojenem ozemlju. Imelo je več odsekov: obveščevalni, mobilizacijski, prometno-tehnični, sanitetno-higienski, intendantski in področno sodišče. Zlasti dve nalogi je G.V.P. dobro izpolnilo: mobilizacijo v partizanske vrste ter transport hrane iz Gorenjske na Primorsko.

Zadnja ofenziva

Leta 1945 so se prva dva meseca kar vrstile ofenzive za ofenzivo. Nemške enote so bile še okrepljene s kvislinškimi vojaškimi formacijami, ki so se že umikale z juga. Vse te enote so skušale brez upa zmage še zadnjikrat pokazati, kaj so se naučile vsa leta vojne.

Zadnjo ofenzivo, ki je divjala na Škofjeloškem od 20. marca do 6. aprila 1945, so Nemci označili kot Winterende oz. Frühlingausgang. Obkoljeno je bilo vse področje od desnega brega Save pa tja do Vipavske doline. Partizane so hoteli sprva stisniti na Banjški planoti, potem pa na meji med zgornjim delom Selške in Poljanske doline in Cerkljanskim. Kot nikoli doslej se jim tudi zadnji poizkus ni posrečil, čeprav je bilo prav v zadnji ofenzivi največ žrtev. V Davči in Potoku se je pred zadnjo ofenzivo zbralo okoli 2000 mož raznih enot in organizacij. Tu so bili Škofjeloški odred, Kosovelova brigada, ena italijanska divizija, Gorenjsko vojno področje, PO OF, oblastni komite, delavci tehnik, kurirji in drugi, mnogo slabo oboroženih. Del se jih je odločil za preboj čez Porezen na Jelovico. Zaradi megle in izdaje jih je na Poreznu veliko padlo. 30 partizanov, ki so jih tu ujeli, so ustrelili v Davči. Tu so pobili tudi vse težke ranjence, ki so jih iztaknili v nekem bunkerju. Prav tako so bili ostre boje tisti, ki so se prebijali s Črnega kala proti Rovtu prek Mar-

tinj vrha. Precej jih je padlo tu iz Škofjeloškega odreda in iz italijanske divizije.

V tej ofenzivi so požgali veliko domačij in pobili mnogo civilnega prebivalstva. Oblastni komite za Gorenjsko je poročal, da je bilo politično delo zaradi ofenzive zavrto in da je močno poraslo domobranstvo.

Konec vojne

Na Škofjeloškem so bili zadnji boji 22. aprila 1945. Že v tem času so se partizanske enote zbirale, da pohite osvoboditi Trst, Gorico in slovensko Koroško. Slovenska partizanska vojska je združena z drugimi bratskimi partizanskimi enotami osvobodila Gorico, Trst in Celovec, preden so prišli zavezniki.

Že okoli prvega maja je gestapo z naglico sežigal dokumente na Bledu. Dne 6. in 7. maja je bila Škofja Loka prizorišče priprav za odhod nemške vojske in zato se prebivalstvo ni smelo zadrževati na ulicah. Na gradu v Škofji Loki je bilo tedaj več sto Grkov. Umik iz Škofje Loke je vodil brez bojov višji oficir Tschuber, komandant mesta Škofje Loke od 1941. Iz obeh dolin so se Nemci in kvislingi: četniki, domobranci, nedičevci, ustaši in vlasovci že prej umikali. Po odhodu vseh teh je bilo kratko brezvladje. Iz Selške doline se je pomikalo Gorenjsko vojno področje: 6. maja je bilo na Zalem logu, 7. v Selcih; v Škofjo Loko je prišla prva Hercegovska brigada in 9. maja popoldne Gorenjsko vojno področje.

Bilo je konec vojne, bilo je konec gorja!

Hitlerjev Mein Kampf — naša smrtna obsodba — se ni uresničila. Pred tako kruto alternativo Slovenci še nismo bili nikdar. Častno smo jo sprejeli in jo zmagovito zaključili. Toda ne vsi. Bili so hlapci med nami, hlapci po značaju in po položaju, ki so še stopnjevali naše gorje in žrtve. Naš narodno-osvobodilni boj je najvišja življenjska šola našega naroda; kdor je na izpitih te šole padel, nas je izdal.

Zusammenfassung

ÜBERSICHT ÜBER DEN VOLKSBEFREIUNGSKAMPF IM GEBIET VON ŠKOFJA LOKA

Der vorliegende Bericht über den Volksbefreiungskampf beginnt mit der Darstellung des Rückzuges der alten jugoslawischen Armee und der deutschen Verwaltungstechnischen, politischen und kulturellen Änderungen nach der Besetzung des Gebietes von Škofja Loka. Während des Sommers 1941 begannen sich die Anreger des Widerstands zu sammeln, die Befreiungsfront (OF) zu organisieren und den Okkupanten auch schon anzugreifen. Zu dieser Zeit entstand das nach dem slowenischen Schriftsteller Cankar benannte Bataillon, das dann im Dezemberaufstand 1941 und in den Januarkämpfen um Dražgoše 1942 eine hervorragende Rolle spielte. Im letztgenannten Jahre operierten im Gebiet von Škofja Loka drei Kämpfergruppen, denen im Sommer noch die 11. Gruppe der Partisanenabteilungen während ihrer Versetzung aus Unterkrain nach Steiermark zu Hilfe kam. Beide Einheiten wurden von den Deutschen auf dem Blegoš und auf dem Jelovica-plateau hartnäckig verfolgt. In diesen Kämpfen fiel nahezu die gesamte militärische und politische Führerschaft von Oberkrain, die sich ja in der Hauptsache im Bergland von Škofja Loka und auf der Jelovica aufhielt. Im Jahre 1943 begannen die Deutschen die Oberkrainer Burschen zu mobilisieren, so daß als Antwort darauf der Zufluß zu den Partisanen eine große Steigerung erfuhr. Die Oberkrainer Abteilung, die im

Gebiet von Škofja Loka operierte, wuchs in diesem Jahre auf 9 Bataillone an, so daß im Sommer 1943 die Prešerenbrigade gegründet werden konnte. Im Herbst dieses Jahres bestand im oberen Abschnitt des Selca- und des Poljanetales schon das erste umfangreichere befreite Gebiet.

Weiterhin werden die Deportationen in verschiedene Konzentrationslager und die Erschießungen von Geiseln erwähnt, derentwegen dringlich nötig wurde, die Bewohner durch verschiedene örtliche Organisationen zu schützen. Bald entstanden und entwickelten sich auch andere nichtoffensive militärische Einrichtungen: Feldlazarette, Werkstätten aller Art, Druckereien und ähnliches. Der Großteil dieser Einrichtungen in Oberkrain befand sich im Bergland von Škofja Loka. Als Gegengewicht zur Kontrarevolution mußten zuweilen auch der Sicherheitsmeldedienst und der Volksschutz antreten. Der Autor macht uns fernerhin mit dem schwierigen Kurierdienst und der Tätigkeit der Jungpioniere während des Befreiungskampfes bekannt. Wir erfahren, daß schon das Jahr 1944 ein Jahr großer Siege war und daß zu Ende dieses Jahres der größte Teil des Selca- und des Poljanetales schon befreit war. Im Sommer 1944 wurde die Partisanenabteilung Škofja Loka und im darauffolgenden Herbst das Oberkrainer Kriegsgebiet begründet, welch letzteres fast die ganze Zeit seinen Sitz in Potok hatte. Auch andere Truppeneinheiten, die hier kämpften, werden erwähnt, insbesondere die Vojko- und die Gradnikbrigade.

Die Hilfeleistungen der Verbündeten werden besonders unterstrichen, vor allem ihre Materiallieferungen. Der Bericht schließt mit der letzten harten Offensive im Frühling des Jahres 1945 und mit der Ankunft der Partisanentruppen in Škofja Loka am 9. Mai 1945.